

Turbucz Dávid: Horthy Miklós világképe és gondolkodásmódja az első világháborút követően¹

Szerzői adatok: PhD, ELKH BTK Történettudományi Intézet

Ebben a tanulmányban azt vizsgálom, hogy a Monarchia és a történelmi Magyarország összeomlása, a világháborút követő időszak milyen hatást gyakorolt Horthy Miklós világképére és gondolkodásmódjára. Azért nem az életének egészére vonatkozóan kerül sor a téma bemutatására, mert egyrészt arról érdemes szót ejteni, ami az újabb kutatási eredmények alapján kiegészíti, árnyalja a tudásunkat, másrészt pedig a száz évvel ezelőtt történetek iránt jelenleg valamivel komolyabb érdeklődés tapasztalható, mint életének más időszakai iránt. A fővezér, majd a kormányzó az őt körülvevő világról alkotott képét, véleményét és nézeteit elsősorban a nyilvános megszólalásai, a beszédei és a vele készített interjúk alapján elemzem. Hogyan magyarázta a történelmi Magyarország összeomlását, a háborús vereséget, miként értelmezte az ország akkori helyzetét, és milyen jövőképet kínált – ezek a kérdések állnak az elemzés középpontjában. Alapvetően politikai, és nem kulturális vagy gazdasági kérdések foglalkoztatták. Világképéből tehát kifejezetten ezekre a kérdésekre összpontosítok, így gondolkodásmódjának, mentalitásának kizárólag a politikai vonatkozásait tekintem az elemzés során relevánsnak. Horthy megszólalásai a Magyar Távirati Iroda napi tudósításain és a politikai napilapok saját tudósítói révén olvashatók voltak a korabeli sajtóban, a helyi, regionális és az országos lapokban egyaránt tartalmi összefoglalás és szó szerinti idézetek formájában, az egyetlen kivétel a szociáldemokrata *Népszava*, ami igen ritkán adott teret a kormányzó álláspontjának ismertetésére.²

Először arról lesz szó, hogy mit is tudunk a haditengerész Horthy világképéről. Ezt követően, részletesebben, az összeomlás hatására térek rá, amely során láthatók lesznek a világképében bekövetkezett változások. Mindenekelőtt az 1919 és az 1920-as évek közepe közötti időszak bemutatására törekszem. Zárásként a bethleni konszolidációt követő időszak kapcsán térek ki Horthy gondolkodásának fontosabb szempontjaira.

Horthy Miklós világképe 1918 előtt

Annak bemutatása, hogy milyen volt haditengerészként a világképe, meglehetősen nehéz, mert alig rendelkezünk releváns egykorú forrásokkal. Amikor aktív szolgálatban állt, nem sok módja nyílt politikai, közéleti kérdésekkel foglalkozni, ahogyan különösebb oka sem volt erre. Az első világháborút megelőző években – a nemzetközi feszültség erősödése miatt – a helyzet azonban kezdett megváltozni, különösen akkor, amikor 1909 és 1914 között Ferenc József szárnysegédjeként Bécsben szolgált. Mivel szárnysegédként nem vehetett részt a politikai vitákban, nem kommentálhatta az uralkodóhoz audienciára érkezők véleményét, álláspontját az aktuális politikai, társadalmi stb. kérdésekről, így lényegében nem maradt lenyomata annak, hogy mit is gondolt a napirenden lévő kérdésekről.³

A századforduló után a történelmi szakirodalom álláspontja szerint öt társadalmi és politikai feszültség azonosítható: a közjogi ellentét az 1867-es kiegyezés támogatói és ellenzői között, a magyar középosztály helyzete és a zsidóság szerepének megítélése, a szociáldemokrata párt és a szakszervezetek tevékenységének értékelése, a földkérdés és végül a nemzetiségi kérdés.⁴

¹ A tanulmány megírásához szükséges kutatás a Nemzeti Kutatási, Fejlesztési és Innovációs Hivatal támogatásával, a PD 128 500. azonosítószámú, „Jobboldali radikalizmus és konzervativizmus között. Horthy Miklós 1919–1931” című NKFI Alapból megvalósuló projekt keretében történt.

² Turbucz 2020a, 183–208.

³ Sipos 1993a, 24; Bencsik 2001, 44–51.

⁴ Ezekhez lásd Romsics 2003, 70–88.

A '67-esek és a '48-asok közötti közjogi szembenállás kapcsán nem nehéz Horthy pozíciójának a meghatározása: ugyanis egyértelműen a kiegyezéspártiak közé sorolható, amit az uralkodóról alkotott véleménye is alátámaszt. Számára a Monarchia volt az ideális állam Ferenc Józseffel az élén, akit példaképként tisztelt. Arról ugyan nem volt szó, hogy ezt a dualista államalakulatot minden szempontból jónak tartotta volna. A haditengerészet fejlesztése kapcsán ugyanis az emlékirataiban elmarasztalta a delegációkat: „[a] maguk érthetetlen rövidlátásában a delegációk is súlyos nehézségeket támasztottak a véderő felemelt költségvetésének megszavazása körül”.⁵ A dualista államberendezkedést tehát nem idealizálta olyan mértékben, mint az uralkodót, de összességében azonosult a Monarchia politikai és társadalmi berendezkedésével. Már csak azért is, mert számára ez a rendszer – főképpen a haditengerészetben – karrierépítési lehetőséget, felfelé irányuló mobilitást jelentett. A hadsereg és a haditengerészet hierarchikus rendjéből következő tekintélytisztelt, mint alapvető elvárás, és a rend fenntartásához, megőrzéséhez való ragaszkodás szintén világháború alapelemei közé tartozott.

A fentiek miatt kritizálta azokat a politikai erőket, az egyre aktívabb és hangosabb nemzetiségi politikusokat, illetve a szociáldemokratákat, akik ennek a rendnek a – különféle okokból történő – megváltoztatására törekedtek.⁶ A munkásság önszerveződését, a szociáldemokrata párt és a szakszervezetek „felforgató” tevékenységét Horthy elítélte, meglehetősen kritikusan szemlélte. 1912. november 4-én, miután az uralkodóval együtt kiszállt a Nyugati pályaudvaron az udvari különvonatból, személyesen is megtapasztalta, hogy milyen is a Tisza István és az uralkodó politikája elleni, a választójog kiterjesztése érdekében szervezett szociáldemokrata tüntetés.⁷ A tüntetés a hónapok óta tartó belpolitikai válság részét képezte.⁸ A bécsi udvarban az audienciákra várakozók – Horthy emlékei szerint – gyakran beszélgettek a nemzetiségek vezető politikusainak tevékenységéről, a szeparatista törekvéseikről. Ráadásul Ferenc Ferdinánd trónörökös szlávbarát, a Monarchia dualista és föderatív átalakítását célzó álláspontja is közismertnek számított. Ezzel egyrészt magyarként, másrészt pedig Ferenc József tisztelőjeként, aki nem értett egyet a trónörökös elképzeléseivel, nem tudott azonosulni.⁹ Ezen még az sem változtatott, hogy a trónörökös és a szárnysegéd szenvedélyei között volt egy közös pont: a haditengerészet.¹⁰ Annak ellenére, hogy Horthy ragaszkodott az osztrákok és a magyarok Monarchián belüli vezető szerepéhez, valamivel mégis toleránsabban szemlélhette a nemzetiségi kérdést, legalábbis a világháború végét, a haditengerészet szétesését megelőzően, mert a hadihajókon különböző nemzetiségű tisztek és matrózok teljesítettek szolgálatot.¹¹ Nem ismert, hogy Horthy 1918 előtt hogyan viszonyult a zsidósághoz. A haditengerészetben belül és a bécsi udvarban is mindenesetre befogadó, toleráns légkör uralkodott.¹² A haditengerészet tisztikarában alacsony volt a zsidó származásúak aránya, így a zsidósággal történő együttélés harmonikusnak számított.¹³ A tisztikar azonban csak egy kisebb szeletét alkotta a Monarchia társadalmának, ráadásul reprezentatív csoportnak a speciális képzettségéből következően nem is tekinthető. Mindenesetre közismert, hogy a világháború előtt Bécsben is megerősödött a politikai antiszemitizmus.¹⁴ Mivel haditengerészeti pályafutása alatt ritkán tartózkodott Magyarországon, ha igen, akkor is csak Kenderesen, így a magyarországi

⁵ Horthy Miklós 2011, 79, továbbá 54–55, 83.

⁶ Uo. 59–60.

⁷ Uo. 78–79; *Budapesti Hírlap*, 1912. november 5., 12; *Pesti Napló*, 1912. november 5., 11; *Népszava*, 1912. november 3., 1, november 5., 1–5. A napilapokban megjelent cikkekre ebben a formátumban hivatkozom, mivel a szerző(k) nevét nem tüntették fel.

⁸ Vermes 2001, 202–207.

⁹ Horthy 2011, 59–62; Ferenc Ferdinándhoz lásd Hannig 2013; Höbelt 2009, 112.

¹⁰ Horthy 2011, 61.

¹¹ Sondhaus 1993, 53–59.

¹² Hamann 2010, 331.

¹³ Sondhaus 1993, 59–60.

¹⁴ Hamann 2020.

fejlemények őt különösebben nem érintették.¹⁵ Ebben a tekintetben a bécsi közélet befolyásolhatta. A megerősödő antiszemita áramlatok ellenére, főként az uralkodó hozzáállása és az udvar toleráns légköre miatt, nem vált antiszemitává. Természetesen, amikor nem volt szolgálatban, az udvaron kívül, Bécsben tapasztalhatta a különféle antiszemita megnyilvánulásokat.¹⁶

Még kevésbé érinthették a földbirtokstruktúrával és a parasztság helyzetével kapcsolatos korabeli viták. Akkori álláspontja nem ismert, ugyanakkor a bécsi udvarban az audienciákra várakozók beszélhettek erről.

Az összeomlás hatása

Az első világháború végét követően hazatért Kenderesre: részt vett a helyi közéletben, átmenetileg elfogadta a Károlyi-kormányzatot, amit az is jelzett, hogy felajánlotta szolgálatait a honvédelmi minisztériumban. Erre azonban nem tartottak igényt, és 1919 elején nyugdíjazták is.¹⁷

Idővel ő is kiábrándult az új hatalomból, és a Magyar Országos Véderő Egyletben (MOVE) szervezkedő jobboldali radikálisok felé kezdett el közeledni, azonban ellenforradalmi szerepet még nem vállalt. Erre csak Szegeden került sor, amikor az ellenkormány hadügyminisztere, majd július közepén a nemzeti hadsereg fővezére lett. A haditengerészeti pályafutása, az 1918 előtti politikai szocializációja miatt sokkal inkább közelebb állt az idősebb politikai generációt alkotó konzervatív politikusokhoz, mint a jobboldali radikálisok fiatalabb politikai csoportosulásához.¹⁸ A válságos időszakokban, így például 1918/19-ben, a gazdasági válság (1929–1931) és a második világháború idején Horthy könnyen radikalizálódott. Ráadásul azok a katonák, politikusok és egyházi személyiségek, akik Szegeden a közvetlen környezetéhez tartoztak, komoly hatással voltak az eleinte – még Kenderesen – mérsékeltebben, majd a Tiszaparti városban egyre inkább radikalizálódó gondolkodására és világvéleményére. Akkori nézeteit, amelyeket elsősorban az 1919 és 1923 között elmondott beszédei, interjúk és nyilatkozatok alapján mutatnak be, a közelmúlt eseményei (háborús vereség, összeomlás, bolsevik diktatúra, idegen megszállás) és a jobboldali radikálisok befolyásolták. E tényezők hatására a baloldali politikai irányzatokról az addiginál is negatívabb, elutasítóbb lett a véleménye. Beépültek világvéleményébe az antiliberális, antiszemita és antibolsevista nézetek. Az adott helyzetben azonban már nem a Monarchia, hanem csak a történelmi magyar állam helyreállítását nevezte meg alapvető célként. Tehát amíg korábban egyértelműen birodalmi keretek között gondolkodott, az elveszített világháború után ezt – radikális jobboldali környezetének hatására is – már kizárólag nemzeti, nemzetállami kontextusban tette.¹⁹

Fővezérként, majd kormányzóságának korai időszakában elmondott beszédei az alábbi főbb üzeneteket közvetítették.²⁰

A jobboldali radikalizmus álláspontja alapján következetesen elítélte a pártpolitikát.²¹ Ez volt nyilvános megszólalásainak leggyakoribb üzenete.²² Úgy vélte, hogy egyáltalán nincsen szükség olyan pártokra, amelyek önérdekeiket követve megosztják a magyarságot. A nemzet érdekeivel ellentétesnek látta a vallási, felekezeti ellentéteket is. 1920 tavaszán, egyik vidéki útja során például ezt mondta: „Azok a politikusok vagy politikai pártok, akik ma a nemzetet

¹⁵ A magyarországi antiszemizmus bemutatásához lásd Bihari 2008, 17–66.

¹⁶ A korabeli Bécshez lásd Hamann 2010.

¹⁷ Turbucz 2020b, 307–309.

¹⁸ Ormos 2000 I, 33–45.

¹⁹ Horthy politikai nézeteiről és a szegedi ellenforradalomban betöltött szerepéről bővebben Turbucz 2020b, 307–322; Sakmyster2001, 26–35.

²⁰ 1919 és 1923 közötti beszédeinek részletes elemzéséhez lásd Turbucz 2020a, 183–185. Az államfő nyilvános megszólalásainak elemzése főként erre támaszkodik.

²¹ Sakmyster 2001, 30–33, 78–80, 127–132.

²² Lásd Turbucz 2020a.

széttépik és ellenséges táborokra osztják, megbocsáthatatlan bűnt követnek el. Ma egy irány van, a becsületes, a tiszta magyar nemzeti keresztény irány. Aki másik irányra gondol, az csak magára gondol.”²³ Fél évvel később így fogalmazott: „Nem ismerem felekezeti különbséget, épp úgy nem ismerem pártkülönbséget sem, csak egy pártot ismerem: a magyar pártot.”²⁴ Két évvel később pedig a következőket hangsúlyozta: „Aki velünk akar tartani, az jöjjön velünk. Egy széthúzó nemzet egyáltalán nem életképes.”²⁵ Egy idealizált nemzeti közösség megteremtésének szükségességét vallotta, mivel úgy vélekedett, az ország megerősítésére, az „új” Magyarország megteremtésére csak így kerülhet sor. Ő is osztotta azt az álláspontot, hogy az összeomlás, a háborús vereség az „egység” hiányával magyarázható. Ahogy akkoriban hangsúlyozta, az újabb válság elkerülése érdekében és a nemzet megerősödése, a területi revízió, a „nemzeti nagyság” helyreállítása céljából szükséges, hogy a magyarság egységes legyen. Tehát nemcsak önmagában volt fontos számára a nemzeti egység, hanem azért is, mert azt egyúttal a területi revízió megvalósulása feltételének tekintette.²⁶

Horthy szerint a magyar nemzetnek – mellett, hogy egységesnek kell lennie – a korabeli politikai nyelvhasználattal összhangban a „keresztény” és a „nemzeti” eszmére kell építkeznie. Szerinte a nemzeti egység, a „keresztény” és a „nemzeti” értékek együttesen szükségesek ahhoz, hogy a magyarság megerősödve haladjon a területi revízió megvalósítása felé. Egy alkalommal ezt mondta: „Összetartás szükséges a politikai téren is. Itt más világ, mint a becsületes, nemzeti, keresztény irány az országban nem lehetséges. Aki itt a politikai pártokat ellenségekké akarja tenni, és ellenséges táborokra szakítani, nem való közénk.”²⁷ A nemzeti egység hangsúlyozása gyakran kapcsolódott össze a „nemzeti eszme” előtérbe helyezésével. A kormányzó sem a „keresztény”, sem a „nemzeti” jelzőt nem határozta meg. Így az előbbi utalás lehetett a történelmi egyházakra, azok „nemzetnevelő” szerepére, magára a kereszténységre, a bibliai és keresztény értékekre. Emellett antiszemita tartalmat is hordozhatott: azt is jelenthette, hogy „nem zsidó”. A „nemzeti” jelzőt Horthy szintén többféleképpen használta: jelenthette a hazaszeretetet, a nemzetért vállalt áldozatot és a „nemzethűséget” is. Ez utóbbi már antiszemita üzenetet is közvetített. A „keresztény” és a „nemzeti” értékek hangsúlyozása természetesen a magát ateistának és internacionalistának tekintő bolsevik diktatúra időszakára is utalt, attól egyértelműen és teljes mértékben elhatárolódott. A „keresztény” jelző így az ateizmus elutasítását, a hagyományos értékek előtérbe helyezését emelte a középpontba, a „nemzeti” pedig azt, hogy az internacionalizmus nem járható út Magyarország számára. Közvetetten mindez szintén antiszemita jelentést hordozott. Az akkori közhangulat miatt meglehetősen könnyen lehetett antiszemita tartalommal feltölteni és antiszemita keretek között értelmezni e két kifejezést. Mindenesetre – ahogyan ebből a példából is kitűnik – a kor politikai rendszere nem annyira kidolgozott ideológiával, mint inkább sajátos mentalitással rendelkezett.²⁸

Horthy Miklós nyilvános megszólalásaiban kitért a magyar állam vezetésének módjára is. Az általa felvázoltak lényege a rendpárti szemlélet, az erős vezetés volt, ami az ő saját vezéri szerepét jelentette. Ezzel a szereppel – vezérkultuszának hatására is – egyre jobban azonosult, úgy fejezte ki magát, mint aki parancsokat és elvárásokat fogalmazhat meg. Mindig egyes szám első személyben fogalmazott. A „mi” személyes névmást nem használta, azaz nem beszélt arról, hogy közösen, a társadalom minden egyes csoportjának főbb elképzeléseit összhangba hozva kell az országot talpra állítani, hanem azt hangsúlyozta, hogy ennek módját – akár a választók akaratát figyelmen kívül hagyva – az ország vezetői, a politikai, katonai, egyházi stb. tekintélyek határozzák meg. A „mi” akár vonatkozhatott volna az elit csoportokra is, de ezt

²³ *Pesti Hírlap*, 1920. április 14. 2.

²⁴ *Pesti Hírlap*, 1920. szeptember 1. 3.

²⁵ *Pesti Hírlap*, 1922. július 1. 2.

²⁶ Gyurgyák 2007; 245–247; uő. 2012, 185–186.

²⁷ *Pesti Hírlap*, 1920. április 16., 2.

²⁸ Ormos 2003, 75, 86; uő. 1998, 117–120.

ebben az értelemben sem használta. 1920. április közepén így nyilatkozott Debrecenben: „Meg szoktam mindig fontolni, hogy mit tegyek, azonban kísérletezésre több időnk nincs.” Emiatt „erélyesen”, ha szükséges, „brutálisan” kell a döntéseket meghozni.²⁹ Gyakori szófordulatai között – egyfajta autoriter hatalomgyakorlás szükségességét jelezve – szerepelt 1920 és 1923 között az „erő”, az „erélyesen”, ahogyan az „elvárom”, az „akárom” és a „követelem” is. Ezt egészítették ki a hadsereg szerepét hangsúlyozó állításai, amelyek szintén gondolkodásának militáns jellegét mutatják.³⁰ A kormányzó a '20-as évek elején lényegében a végrehajtó hatalom dominanciájára épülő, tekintélyelvű állam modelljének lényegéről fejtette ki az elképzeléseit.³¹ Egy olyan politikai rendszerről beszélt, amely nem demokratikus, tehát nem érvényesül benne az általános és titkos választójog, mivel nézete szerint az elitek hivatása az ország vezetése. Ez azonban nem jelenti azt, hogy a tényleges politikai berendezkedést a '20-as évek első felében ő hozta volna létre. Az ugyanis egyértelműen Bethlen István miniszterelnök személyéhez köthető. Horthy és a kormányfő hasonlóan gondolkodott a demokráciáról és a választójogról, a parlamentarizmusról viszont már nem, mert a kormányzó eleinte fenntartásokat fogalmazott meg azzal kapcsolatban. Fővezérként, sőt, egy ideig még államfőként vonzódott a militáns, időnként diktatórikus megoldásokhoz.³²

A fővezér, majd a kormányzó nyilvános megszólalásainak fontos, de ritkábban, főként 1920-ban előforduló eleme volt a tördőféselmélet. Eszerint a magyar hadsereget senki sem győzte le a fronton, a vereség azért következett be, mert a hátországból hátról szűrték a honvédséget. A kormányzó szerint: „A háború alatt két frontunk volt: a külső, itt a katonaság becsülettel önzetlenül megtette a kötelességét, diadalról-diadalra ment négy és fél éven keresztül. A hátsó front itt bent volt az országban. Ez összeomlott, hogy miért? Azt mindnyájan tudjuk. Nem kis része volt benne a mindnyájunktól, magyaroktól féltékenyen őrzött sajtószabadságnak. Ez a sajtószabadság sajtószabadosággá fajult és ez züllesztett. Ez volt az oka minden rossznak, minden becstelenségnek, a magyarság boldogtalanságának.”³³ A háborús összeomlás okainak megértésére tehát nem fektetett hangsúlyt, meglehetősen felületes válaszokat adott arra, hogy miért történt az összeomlás, nézetei a vesztes országokban népszerű tördőféselméletben kapcsolódtak össze.³⁴ Horthy a „destruktív” sajtót tekintette felelősnek az összeomlásért, ezzel hitelesítette a tördőféselméletet, annak magyarországi megjelenését és funkcióját.³⁵ Sajátos jellemzője a kormányzói beszédeknek, hogy az 1918-as és 1919-es események kapcsán konkrét személyeket ritkán nevezett meg bűnbaknak. Általánosságban beszélt erről az időszakról, közkeletű szimbólumokat használt, és általánosító módon, meglehetősen rugalmas kategóriákat alkalmazva bizonyos csoportokat tekintett árulónak: így a „kommunistákat”, a „nemzetközi kalandorokat”, a „forradalmárokat” és a „destruktív sajtót”. A „zsidóságot” mint csoportot nem említette az árulók között.³⁶

A bolsevizmust mindenekelőtt a „nemzeti” és a „keresztény” értékek hangsúlyozásával, tehát közvetett módon ítélte el. Viszonylag ritkán beszélt kifejezetten erről az ideológiáról, amikor így tett, akkor a szocialista tanokat „szép gondolatoknak” nevezte, amelyeket azonban nem lehet megvalósítani, mert ennek sikeréhez „[f]élisteneknek kellene lennie minden embernek”.³⁷ Horthy egy olyan nézetrendszert látott a bolsevizmusban, amely ellen minden eszközzel küzdeni kell.³⁸ A bolsevik diktatúra teljes mértékben negatív értékelése összhangban állt a

²⁹ *Szózat*, 1920. április 15., 5.

³⁰ *Budapesti Hírlap*, 1920. április 16., 4.

³¹ A kor politikai rendszerének jellegéhez lásd Püski 2006.

³² Romsics 2005, 157, 209, 226–227, 229–233, 230–231; uő. 1990, 15; Sipos 2007, 59–61.

³³ *Budapesti Hírlap*, 1920. április 16., 2.

³⁴ Rádásul már 1918 nyarán és őszén is hasonlóan látta a helyzetet. Ehhez lásd Sipos 1993b, 97.

³⁵ Lásd ehhez Klestenitz 2010, 85–91.

³⁶ Turbucz 2017, 215–233.

³⁷ *Szózat*, 1920. augusztus 31., 3.

³⁸ Ehhez lásd Turbucz 2017.

korabeli antibolsevista propagandával, amelynek főbb feladatai a közelmúlttól való elhatárolódás és a formálódó új politikai berendezkedés legitimálása, illetve a politikai rendszer eszmei alapjainak a megteremtése voltak.³⁹

Fővezérként és egy ideig még kormányzóként is a háborús retorika jellemezte nyilvános megszólalásait. Folyamatosan jelezte, hogy a proletárdiktatúra bukása ellenére még van esély bolsevik hatalomátvételi kísérletre. Rendszeresen egyértelművé tette, hogy kíméletlenül fel fog lépni azokkal a politikai erőkkel szemben, amelyek veszélyeztetik Magyarország stabilitását. Így a beszédei alapján valamiféle polgárháborús állapot képe rajzolódott ki. 1920 augusztusának végén ezt mondta: „Azokat, akik reménykednek, hogy valaha még egyszer a láng ki fog csapni, biztosíthatom, hogy egészen hiába reménykednek, mert minden kísérletet vérbe fojtunk.”⁴⁰ Annak ellenére, hogy ezt minden bizonnyal komolyan gondolta, valójában egyszer sem lépett fel ilyen eszközökkel a bolsevizmussal szemben. Egyrészt azért, mert alig volt kommunista az országban, másrészt pedig azért, mert a hatóságok intézkedtek, ha indokoltnak tartották. 1921–1922-ben is tett ilyen kijelentéseket, azonban akkor már a konszolidációs politika eredményeinek megőrzése okán is fontosnak érezte leszögezni, hogy „nem engedek semmiféle olyan felforgató törekvést érvényesülni, ami ebben az országban a rendet veszélyeztetné”.⁴¹ A rend és a politikai stabilitás megőrzésére vonatkozó kijelentései idővel általánosabbá váltak, így mind a balról, mind pedig a jobbról jövő „felforgató” törekvések ellen irányultak.⁴²

Politikai nézeteinek értékelése

Nézetrendszere meglehetősen sematikusnak és leegyszerűsítettnek tekinthető.⁴³ Horthy ugyanis sem a közelmúltról, sem pedig a jövőről nem fejtette ki részletesen az elképzeléseit. Például: nem ő határozta meg a fajvédelem programját, ahogyan elméleti kérdésekben sem foglalt állást, mivel csak hasznosította elvbarátai nézeteinek bizonyos elemeit. Nyilvános megszólalásaiban ráadásul – néhány üzenet kivételével – semmi olyasmit nem mondott, ami a korabeli és nem csak a fajvédő sajtóban ne lett volna olvasható. Emiatt megnyilvánulásai inkább a közbeszéd lenyomataiként értelmezhetők, kisebb mértékben azonban alakíthatták is azt. Azzal kapcsolatban, hogy a nemzetet hogyan kellene vezetni, a kormányzó álláspontja – a személye körüli vezérkultusz miatt is – kitűnt a korabeli véleményformálók álláspontjai közül. Emellett az is elmondható, hogy kormányzóként bátran tekinthető közvélemény-formálónak, függetlenül attól, hogy egy-egy gondolat mennyiben tekinthető a sajátjának. Kiemelt pozíciójából következően ugyanis elmondott beszédei sokak számára tehatték hitelessé a közbeszédben uralkodó nézeteket.⁴⁴

Világképe négy fő alkotóelemből állt: a területi revízió megvalósítására törekvésből, az antibolsevizmusból, az antiszemitizmusból és a rendpárti mentalitásból.⁴⁵ Közülük a területi revízió, az antibolsevizmus és a rendpárti szemlélet volt a legfontosabb, legalábbis világképe nyilvános reprezentációja szempontjából, ugyanis antiszemita nézeteiről meglehetősen ritkán beszélt a nyilvánosság előtt. Ha igen, akkor is a „keresztény” és a „nemzeti” eszme

³⁹ Ehhez részletesebben lásd Csunderlik 2019.

⁴⁰ *Szózat*, 1920. szeptember 1., 2.

⁴¹ *Szózat*, 1922. december 13., 2.

⁴² 1923. augusztus végén a kormányzó ezt így fejezte ki Kozma Miklósnak: „Ebben az országban rendnek kell lennie, és én rendet is fogok tartani. A rendetlenkedőkbe belelövetek, s ha a rendetlenkedés a jobboldalról történik, számomra a különbség csak annyi, hogy ezekbe fájó szívvel fogok belelövetni, míg egy esetleg baloldalról jövő rendetlenkedésbe passzióval.” Kozma Miklós naplóját idézi Ormos 2000 I, 123.

⁴³ Sipos 2007, 57–59; Sakmyster 2001, 137.

⁴⁴ Turbucz 2020a, 204.

⁴⁵ Politikai nézeteit nem könnyű rekonstruálni, mert beszédei, levelei és feljegyzései sok konkrétumot nem tartalmaztak, naplót nem vezetett, cikkeket nem közölt a sajtóban. A vele készített interjúk is egy leegyszerűsített világgépről tanúskodnak. Sipos 2007, 58–59.

hangoztatásával és a tördőféselméletre való hivatkozással, tehát közvetetten. Antiszemita nézeteit ezzel szemben inkább privát keretek között osztotta meg beszélgetőpartnereivel. Úgy vélte, hogy a zsidók veszélyesek, mert terjesztik a bolsevizmust. Szerinte felelősek az 1918–1919-es eseményekért, mert gazdasági és kulturális befolyásuk („kapzsiságuk”) mellett a politikai hatalom megszerzésére is törekedtek.⁴⁶ Horthy világgképében a rendpárti szemlélet a stabil, tekintélyelvű kormányzást takarta, amelyben akár autoriter megoldásokat is el tudott fogadni. Nem támogatta az általános és titkos választójogot, mert számos kortársához hasonlóan úgy vélte, hogy az elit csoportok hivatása az ország vezetése: mivel „a nép zöme alkalmatlan arra, hogy helyesen hasznosítsa választójogát”, mert tudatlan, így könnyen félrevezethető.⁴⁷ Ennek ellenére a vidékben, a parasztságban látta a nemzet erejét és jövőjét, azonban az ország vezetését – a választójoggal kapcsolatos nézeteiből következően – mégsem rájuk kívánta bízni.

Nézetei a történelmi magyar állam összeomlására és következményeire adott reakcióként értelmezhetők. Részleges kivétel a militarizmus, a rendpárti szemlélet és a tekintély tisztelete, mivel ezek az elemek a haditengerészet tisztikarán belül és a bécsi udvarban is alapvető jelentőséggel bírtak, de összefüggtek a háborút követő időszak történéseivel is. Gondolkodásmódjának fontosabb alkotóelemei tehát a világháború végét követő eseményekre adott reakciók (a területi revízióra törekvés, az antibolsevizmus és az antiszemitizmus) vagy azok hatására erősödtek fel (rendpárti szemlélet, tekintélytisztelet, militarizmus). Ezek a nézetei összefüggtek egymással. A tördőfés-elmülethez kötődött az antibolsevizmus és az antiszemitizmus, de össze is kapcsolódtak, amikor a kormányzó a „bolsevik zsidóság”-ról beszélt. Az antibolsevizmus és az antiszemitizmus arra adott sokak számára elfogadható, de a tényleges történéseket és folyamatokat meglehetősen leegyszerűsítő választ, hogy a közelmúlt eseményei miért következtek be. A militarizmus és a rendpárti gondolkodás, a tekintélytisztelet között is könnyen megteremtődött a kapcsolódási pont. A nemzeti egység és a rendpárti attitűd azért is volt fontos Horthy számára, mert úgy vélte, a „keresztény” és a „nemzeti” értékek mellett ezek is szükségesek a revízió megvalósításához, valamint ahhoz is, hogy a magyar állam hatékonyan meg tudja akadályozni a baloldali politikai irányzatok újbóli hatalomra kerülését. A kormányzó döntéseit és motivációt tehát – nem kevés kortársához hasonlóan – az elveszített háború következményei határozták meg.

A bethleni konszolidáció hatása

A Bethlen István nevéhez köthető politikai konszolidáció idején a kormányzó eltávolodott radikális jobboldali környezetétől. Ugyan nem szakadt meg velük a kapcsolata, de már nem rájuk, hanem a miniszterelnökre és a szakminiszterekre hallgatott.⁴⁸ Az 1923–1924-ben elmondott beszédei, interjúi és nyilatkozatai már a jobboldalról érkező felforgatás ellen is irányultak, míg korábban a társadalmi-politikai felforgatással kapcsolatos kijelentései kizárólag a baloldalra vonatkoztak.⁴⁹ Radikális jobboldali környezetétől történő fokozatos eltávolodásával összefüggésben politikai nézetei mérséklődtek, radikális, militáns elemei háttérbe szorultak, illetve többé-kevésbé visszatalált az 1918 előtti konzervatív-liberális világgképéhez, amely a háború utáni fejlemények hatására sajátosan keveredett a jobboldali radikalizmus egyes elemeivel. Horthy világgképe tehát a konzervativizmus és a jobboldali radikalizmus sajátos keveréke volt nemcsak a korszak elején, hanem egészen 1944-ig.⁵⁰ A konzervativizmushoz közelítette, hogy alapvető céljának tartotta a fennálló politikai és társadalmi berendezkedés védelmét, amiből következően nem támogatta sem a radikális

⁴⁶ Uo.; Sakmyster 2001, 142–145.

⁴⁷ Forrás megjelölése nélkül idézi Sipos 2007, 59.

⁴⁸ Sakmyster 2001, 106–111, 122–139; Romsics 2005, 198, 229–231.

⁴⁹ Turbucz 2020a, 201.

⁵⁰ Sakmyster 2001, 7, 353–367.

földreformot, sem a választójog kiterjesztését. A fajvédő programból elsősorban annak antiliberális és antiszemita elemei hatottak rá, ahogyan a militarizmus, a diktatórikus tendenciák támogatása is ide tartozik, bár ez nem függetleníthető a haditengerésztszti pályafutásától sem.⁵¹

A világgazdasági válságot követő periódus

A válság hatására újból radikalizálódtak ugyan a nézetei, de sem akkor, sem később nem jutott el odáig, hogy hajlandó lett volna a Bethlen István által létrehozott politikai rendszert felszámolni, diktatúrává átalakítani.⁵² Annak ellenére, hogy az 1920-as évek alatt antiszemitizmusa az 1919/20-as szinthez képest mérséklődött és szelektív antiszemitizmussá változott, Horthy az 1938 utáni zsidóellenes törvények ellen semmit sem tett, pedig kibővített jogköre ezt lehetővé tette volna, ahogyan 1944 tavaszán, július elejéig, a magyar zsidóság védelme érdekében sem intézkedett.⁵³ Nem a kormányzó volt ugyan a korabeli külpolitika első számú alakítója, irányítója, de azzal, hogy a területi revízió mielőbbi megvalósítását támogatta – sok más kortársához hasonlóan –, befolyásolta a magyar külpolitika irányát. Ehhez hasonlóan antibolsevista meggyőződése is külpolitika-formáló tényezővé vált mind 1941. június végén, a Szovjetunió megtámadása, mind 1944-ben, az átállási kísérlet esetében.⁵⁴

Megállapítható, hogy Horthy Miklós sem fővezérként, sem kormányzóként nem fejtette ki részleteiben, hogyan is képzei el Magyarországot, a magyar nemzet jövőjét. Nem rendelkezett egy átgondolt, részletes koncepcióval a jövőről, amelyet lépésről lépésre – az éppen aktuális politikai helyzet függvényében – meg lehetett volna valósítani. Ez nem is meglepő, mert nem érdeklődött a magyar állam, társadalom, gazdaság, kultúra stb. számos eleme, összetettsége iránt.⁵⁵ Azonban az is jól látható, hogy azokban a kérdésekben is, amelyekben állást foglalt a nyilvánosság előtt, felszínes, konkrétumokat nyomokban tartalmazó álláspontot fogalmazott meg. Ettől még a megszólalásai lehetnek hatékonyak, szolgálhatták a kormányzati politika érdekeit, azonban ennek vizsgálata már egy másik kutatás tárgyát képezi.

Irodalom

Sajtóforrások

Budapesti Hirlap (1912)

Népszava (1912)

Pesti Napló (1912)

Pesti Hirlap (1920–1922)

Szózat (1920–1922)

Könyvek, folyóiratok

Bencsik Gábor 2001: *Horthy Miklós. A kormányzó és kora*. Budapest, Magyar Mercurius.

Bihari Péter 2008: *Lövészárkok a hátszágban. Középosztály, zsidókérdés, antiszemitizmus az első világháború Magyarországon*. Budapest, Napvilág.

Csunderlik Péter 2019: *A „vörös farsangtól” a „vörös tatárjárásig”. A Tanácsköztársaság a korai Horthy-korszak pamflet- és visszaemlékezés-irodalmában*. Budapest, Napvilág.

Gyurgyák János 2007: *Ezzé lett magyar hazátok. A magyar nemzeteszmé és nacionalizmus története*. Budapest, Osiris.

Gyurgyák János 2012: *Magyar fajvédők. Eszmetörténeti tanulmány*. Budapest, Osiris.

⁵¹ Sipos 2007, 59–61.

⁵² Sakmyster 2001, 360–362, 366–367.

⁵³ Turbucz 2012; Kádár–Vági 2013.

⁵⁴ Turbucz 2017, 223–231; Horthy államfői tevékenységének legújabb értékeléséhez lásd Ungváry 2020.

⁵⁵ Erre számos példa: Sakmyster 2001.

- Hamann, Brigitte 2010: *Hitler's Vienna. A Portrait of the Tyrant as a Young Man*. London, Tauris Parke Paperbacks.
- Hannig, Alma 2013: *Franz Ferdinand. Die Biografie*. Bécs, Amalthea.
- Horthy Miklós 2011: *Emlékirataim*. Budapest, Európa.
- Höbel, Lothar 2009: *Franz Joseph I. Der Kaiser und sein Reich. Eine politische Geschichte*. Bécs–Köln–Weimar, Böhlau.
- Kádár Gábor – Vági Zoltán 2013: *A végső döntés. Berlin, Budapest, Birkenau 1944*. Budapest, Jaffa.
- Klestenitz Tibor 2010: A tördőfés és az újságírók. Sajtóellenesség a keresztény-nemzeti kurzus éveiben, 1919–1922. *Médiakutató*, 11. évfolyam, 2, 85–91.
- Ormos Mária 1998: *Magyarország a két világháború korában (1914–1945)*. Debrecen, Csokonai.
- Ormos Mária 2000: *Egy magyar médiavezér: Kozma Miklós. Pokoljárás a médiában és a politikában (1919–1944) I–II*. Budapest, Polgart.
- Ormos Mária 2003: Politikai ideológia a két világháború között. In Vonyó József (szerk.): *Társadalom és kultúra a 19–20. században. Tanulmányok*. Pécs, Pro Pannonia Kiadói Alapítvány – Magyar Történelmi Társulat, 75–86.
- Püszi Levente 2006: *A Horthy-rendszer 1919–1944*. Budapest, Pannonica.
- Romsics Ignác 1990: A kormányzó és a „gazda”. *História*, 12. évfolyam, 5–6.
- Romsics Ignác 2003: *Magyarország története a XX. században*. Budapest, Osiris.
- Romsics Ignác 2005: *Bethlen István. Politikai életrajz*. Budapest, Osiris.
- Sakmyster, Thomas 2001: *Admirális fehér lovon. Horthy Miklós, 1918–1944*. Budapest, Helikon.
- Sipos Péter 1993a: Előportré a névadóhoz. Horthy Miklós, a tengerésztiszt. *Világosság*, 34. évfolyam, 6, 18–25.
- Sipos Péter 1993b: Horthy Miklós az első világháborúban. *Történelmi Szemle*, 35. évfolyam, 1–2.
- Sipos Péter 2007: Horthy Miklós személyisége és gondolkodásmódja. *Rubicon*, 17. évfolyam, 10.
- Sondhaus, Lawrence 1993: The Austro-Hungarian Naval Officer Corps, 1867–1918. In *Austrian History Yearbook, XXIV*. Cambridge, Cambridge University Press, 53–59.
- Turbucz Dávid 2012: Horthy Miklós antiszemizmusa. A kormányzó szerepe a zsidóság sorsának alakulásában 1919 és 1944 között. *Kommentár*, 2012/5.
- Turbucz, Dávid 2017: Anti-Bolschewismus Im Weltbild Miklós Horthys. Vorstellung und Wirklichkeit. In Dikovich, Albert – Saunders, Edward (szerk.): *Die Ungarische Räterepublik 1919 in Lebensgeschichten und Literatur*. Bécs, Institut für Ungarische Geschichtsforschung in Wien, 215–233.
- Turbucz Dávid 2020a: Horthy Miklós beszédei 1919 és 1923 között. *Századok*, 154. évfolyam, 1, 183–208.
- Turbucz Dávid 2020b: Horthy Miklós és a szegedi ellenforradalom. In Ligeti Dávid – Vörös Boldizsár (szerk.): „...minden édenek neve vad poklotat búvöl...” *A Magyarországi Tanácsköztársaság*. Budapest, Országház.
- Ungváry Krisztián 2020: *Horthy Miklós. A kormányzó és felelőssége 1920–1944*. Budapest, Jaffa.
- Vermes Gábor 2001: *Tisza István*. Budapest, Osiris.